

Peter Sherwood

Magyar irodalom angol nyelven: fordítástechnikai fogódzók

Lance Hewson *An Approach to Translation Criticism* című, 2011-ben megjelent művével a fordításkritika nagykorú lett, és a fordítástudománynak önálló részévé lépett elő. Ezt a könyvet egy korábbi, angol nyelvű dolgozatomban (Sherwood 2012) már megemlítettem, e helyütt valamivel részletesebben szeretném magyar nyelven kifejtetni, hogyan látom hosszabb távon alkalmazhatóságát a magyar > angol, esetleg angol > magyar szépirodalmi fordítás vonatkozásában.

Hewson célja **elsősorban** nem ítélni egy-egy műfordítás felett, hanem annak az eredetihez való viszonyát megérteni és megértetni, amit pedig a lefordított szövegnek a fordító döntései eredményezte ún. értelmezéspotenciálján mér le.¹ Noha ő angol és francia szövegek – pontosabban Jane Austen *Emma* c. művének három francia, illetve Flaubert *Bovaryné*-jének hat angol fordítása – alapján mutatja be elméletét, igen fontos feladat lenne szerintem annak a kereteit magyar irodalmi alkotások angol fordításának (esetleg angol irodalmi alkotások magyar fordításának is) értékelése érdekében átdolgozni, a magyar–angol nyelvpár összevetése alapján azokra alkalmazni.

Ezt a munkát természetesen itt és egyedül most nem tudom elvégezni, azonban Hewson első fejezetéből (Hewson 2011, 24–26) érdemes és máris lehetséges felsorolni azokat az általa „előzetes adatgyűjtés”-t felölelő területeket, tisztázandó kérdéseket, melyeket figyelembe kell venni, még mielőtt ehhez a munkához komolyan hozzáláthatnánk. Ezért dolgozatomban elsősorban e területek egy részének az ismertetésével foglalkozom, ezt alkalmanként saját, immár fél évszázadra visszatekintő tanári, fordítói, valamint szótárszerkesztői tapasztalataimmal kiegészítve, majd befejezéseként – ízelítőül – Hewson könyve alapján egy igen vékony kis szeletet nyújtok a tulajdonképpeni fordítástechnikai teendők módszeréből.

1. Információk a forrásszövegről. Esetenként nem világos, milyen szövegkiadást használt a fordító: például Móricz Zsigmond *Rokonok* c. regényének első fejezetében az angol fordítás két olyan oldalt tartalmaz, amelynek a rendelkezésemre álló magyar szövegben nincs megfelelője.² Eddig nem vettem egybe a két kötetet tüzetesen, azonban más nyelvterületen az a tény, hogy egy klasszikusnak tartott író munkáinak nincs kritikai vagy legalább általában elfogadott kiadása, megdöbbenést keltene.

Alkalmanként egy-egy műnek ma már létező kritikai kiadása még fordításakor nem volt hozzáférhető. Pl. Kosztolányi Dezső *Édes Annájának* 1991-ben megjelent – második – angol fordításának szerzőjétől még nem várhattuk el, hogy bonyolult kiadástörténetével tisztában legyen. Hiszen amikor az eredeti mű betiltása után húsz évvel, 1963-ban, végre új kiadását engedélyezték, két helyen politikai okokból megcenzúrázták a regény szövegét. A 9. fejezetből három rövid mondat maradt ki: *Lábuknál feküdt a forradalom patkánya. Döglött volt már. De azért még egyszer agyonütötték.* A 15. fejezetnek

¹ „[To] examine ways in which a literary text may be explored as a translation, not primarily to judge it, but to understand where the text stands in relation to its original by examining the interpretative potential that results from the translational choices that have been made.” (Hewson 2011, fűlszöveg)

² Móricz Zsigmond: *Rokonok*. Európa Kiadó, Budapest, 2006. (A címlap hátoldalán: „A kötet alapjául szolgáló kiadások: Móricz Zsigmond: *Regények*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975; Móricz Zsigmond: *Drámák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.”) Vö. Zsigmond Móricz: *Relations*. Translated by Bernard Adams. Corvina [Budapest], 2007. (Az 1997-ben megjelent szöveg új kiadása). Az itt említett magyar kiadásban nem található rész a fordítás 16. oldalának utolsó sorától a 18. oldal 34. soráig terjed. Ismertetésem a fordításról: Sherwood 2009.

a Horthy-féle nemzeti hadsereg 1919 végi budapesti bevonulását kommentáló két mondata pedig már az 1945 utáni kiadásoktól kezdődően kimaradt: *Csendes, megindító viszontlátás volt. A bujdosók, mint annyiszor a magyar történelemben, hazaérkeztek.* E kihagyásokat először a regény 1974-es kiadása állította helyre, ám a 17 évvel ezután kiadott angol fordítás a szövegnek mégis valamely politikailag megcenzúrázott kiadását vette alapul.³

Felületesen hasonló, de egészen más – tkp. nem is ide sorolandó – eset, amikor a fordító tudatosan kihagy anyagot az eredetiből. Ez azonban egy figyelemre méltó, hosszú hagyományra visszatekintő fordítói fogás, melyre az utóbbi évtizedekben egyre érzékenyebbek lettünk (vö. Sherwood 2012, 153), ahol már utaltam a következő, de eddig visszhangtalanul maradt példára: Esterházy Péter *Harmonia caelestis* c. művének angol változatából majdnem két oldal kimaradt, gyaníthatólag amiatt, ahogyan itt a nőkről ír. Mondhatnánk ugyan, hogy a rendkívül nehezen fordítható, hétszáz oldalas remekműből két oldal kivágása mit számít. Ám kérdés – sőt: erkölcsi kérdés –, hogy napjaink talán legnagyobb magyar írójának egyik legfontosabb művét még akár a legkiválóbb fordítója megcenzúrázhatja-e.⁴

2. *Célszöveg-paraméterek.* Első alkalommal kerül-e fordításra a szöveg, vagy vannak korábbi fordítások is? Valóban „új” fordításról van szó, vagy egy korábbi fordítás átdolgozásáról? Pl. Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő* c. regényét az amerikai Clifton P. Fadiman fordította először angolra (mégpedig németből),⁵ ezt a Corvina Kiadó számára „átdolgozta” (*revised by*) George Szirtes.⁶ Az utóbbi szövege azonban – igaz, Fadimané nem volt elérhető számomra – első pillantásra nem tűnik különösképpen „átdolgozottnak.” Mindenesetre a XX. század egyik legkiválóbb magyar írója megérdemelné, hogy ez a regénye is rendes, modern angol fordításban lásson napvilágot, semmint egy kilencven éves, németből való átültetés „átdolgozott” verziójában.

3. Hewson szerint lehetőleg **magáról a fordítóról** is kell információt gyűjteni. Nem szabad megelégedni a fordító hagyományos anonimitásával, hiszen az illető nyelvi és kulturális háttere lényegesen befolyásolhatja a fordítást. Ide sorolhatók talán az egyszerűbb nyelvi és tárgyi tévedések, különösen ha figyelembe vesszük, hogy feltehetőleg anyagi okokból ma már akár a nagyobb kiadóknál sincs mindig érdembeli lektorálás, de még az eredetivel való összevetés sem. Ennek következtében kénytelenek vagyunk magát a fordítót, valamint esetenként a fukarkodó kiadót (is) – hacsak nem magánkiadásról van szó – felelősségre vonni a tévedések elkövetéséért.

Ami a nyelvi hiányosságokat illeti, a magyar háttérűnek nevezhető fordítók esetében gyakori pl. az angol nyelv bonyolult igerendszerének helytelen alkalmazása, továbbá gyakran tapasztalható érzéketlenség az angol nyelv nem könnyen elsajátítható ritmusa iránt,⁷ míg az

³ A fordító által használt magyar kiadás előttem ismeretlen. A kiadás történetéről: Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. Kritikai kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2010. 586–587. Vö. Dezső Kosztolányi: *Anna Édes*. Translated by George Szirtes. Quartet Books, London, 1991. Az 'eredeti' a fordítással teljes terjedelmében összevető dolgozatom: Sherwood 1998. (Nota bene: ez is a kritikai kiadás előtt jelent meg.)

⁴ Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. Magvető Kiadó, Budapest, 2000. 199–200. Vö. Péter Esterházy: *Celestial Harmonies*. Translated by Judith Sollosy. Flamingo (HarperCollins), London, 2004. 227.

⁵ *The Bloody Poet, a novel about Nero*, by Desider Kostolanyi (*sic*), with a prefatory letter by Thomas Mann, translated out of the German by Clifton P. Fadiman. Macy-Masius, New York, 1927.

⁶ Dezső Kosztolányi: *Darker Muses* [csak a borítón, a két szó között: *The Poet Nero*]. Corvina [Budapest], 1990. A címololdal hátlapján: „This edition is based on [...] Clifton P. Fadiman[’s translation from the German].[...] It has been revised by George Szirtes.”

⁷ Pl. 'I still would've collapsed if Tamás didn't catch me' (helyesen: '... if Tamás hadn't caught me'): Antal Szerb: *Traveler and the Moonlight*. Translated by Peter Hargitai. iUniverse, Bloomington, IN, 2016. 20. (Az *Utas és holdvilág* magánjellelű kiadása.) Ami a nyelv ritmusát illeti, tanulságos összevetni e dolgozatom végéről az

angol háttérűeknél nem ritka egyes szavak, kifejezések, illetve idiómák nem ismerése vagy félreértése.⁸

Tárgyi tévedések viszont természetesen inkább az angol háttérűeknél észlelhetők, különösen amikor nyelvi hiányossággal társulnak, esetenként mulatságos, de mégis meghökkentő zavart eredményezve.⁹ Hogy nem pusztán egyes szavak félreértéséről lehet szó, azt egyik korábbi dolgozatomban kimutattam: pl. az *Édes Anna* fordítója nincs tisztában a magyar szintaxis egy igen fontos tételével, az ún. *topic–comment* szerkezettel, és közvetlenül ebből kifolyólag Annát úgy mutatja be, mint aki mindkét alkalmaztatóját meg akarta ölni, holott Víz elöl kifejezetten menekülni próbál. Aligha kell mondanom, hogy ez a félreértés a regény értelmezését illetően komoly következményekkel jár.¹⁰ Hogy egy-egy műben ezek a hibák, tévedések mennyiségileg mit jelentenek, nem lehet eldönteni teljes lajstromozásuk nélkül, a minőségi értékelés azonban még nehezebb kérdés, amire még visszatérek, noha nem kérdéses, hogy például sűrűbb nyelvtani hibák zavarólag hatnak, és megnehezítik az anglofón olvasó dolgát.

Elteltekintve ezúttal Hewsonnak a számunkra talán kevésbé fontos 4. és 5. pontjától, megemlíteném azonban az utolsó, 6. pontja, amely a szöveg makroszerkezetének áttekintésével foglalkozik. Itt különösen a mű fejezetekre tagoltságát, valamint a fejezetek belső szerkezetét, kiváltképp a bekezdések szervezettségét kell szerinte szemügyre venni. Ezzel a nyelv és a regény ritmusának keresztműzében található területtel tudtommal még nemigen foglalkoztak, noha általában komoly különbségeket észlelhetünk e tekintetben magyar eredeti és annak angol nyelvű fordítása összevetésekor.¹¹

Ezek után rátérhetünk egy jóval összetettebb esetre, Krasznahorkai László *Sátántangó*jának fordítására és fogadtatására. Ezt a Krasznahorkai nemzetközi hírnevét megalapozó, díjnyertes fordítást (Best Translated Book Award [A legjobb (értsd: angol nyelvre) fordított könyv] USA, 2013) magyar születésű angol költő ültette át.¹² A kötetnek eddig csak az első néhány oldalát vettem össze az eredetivel, de ebből is nyilvánvaló, hogy – túl az olyan alkalmi változtatásokon, mint pl. *nyolc kilométer* helyett *négy kilométer*, *észak* helyett *nyugat*, *téboly* helyett a 'véletlen' jelentésű szó (*chance*) használata, valamint a *hallgat* ige komoly félreértése – a híres „hosszú” mondatok több helyütt megrövidültek: kimaradtak olyan szavak, szókapcsolatok, mint például *egészen az első fagyokig; lefüggönyözött; a mélyülő csöndben; röhejében; egykor zsúfolt és zajos; keserűen; de nem mozdult semmi; hirtelen; amíg onnan gyalog hazaérnek; sorra; az ajtó mellett egymás hegyén-hátán álló; hisz úgy sem tehettek már ez ellen semmit*. Ezek alapján óvatossággal fogadott kötet talán öt, esetleg több

---

angol háttérű Len Rix alkotta bekezdést a másik két fordítóéval: mindkettő, noha hosszú éveket töltött angol nyelvterületen, mégis nyilvánvalóan magyar háttérűnek tekintendő – nem utolsósorban épp szövegük ritmusa alapján.

⁸ Pl. az 'úgy-ahogy beszél valamilyen nyelven' jelentésű *nem adnak el* magyar idiómának *they won't sell me anything*, azaz kb. 'nekem semmit sem hajlandóak/fognak eladni' kifejezéssel történő visszaadása: Antal Szerb: *Journey by Moonlight*. Translated by Len Rix. Pushkin Books, London, 2002. 169. Ez a – néhány ilyen apróbb hibától eltekintve igen gondos – fordítás alapozta meg Szerb Antal írói hírnevét az angolszász világban.

⁹ Pl. a 3. jegyzetben említett Szirtes-féle *Édes Anna* fordítás vége felé a Tanácsköztársaságban aktív *Pogány József népbiztos*-ból *Committee for Paganism*, azaz kb. 'pogánysággal foglalkozó bizottság' lett: uo. 219. További példák, tárgyiak is: Sherwood 1998.

¹⁰ Id. Sherwood 2012, kül. 157–159. Ugyanítt további példák, a versfordítás problémaköréből is.

¹¹ Pl. utalhatunk az *Édes Anna* első angol fordítására: Dezső Kosztolányi: *Wonder Maid. A novel*. Translated by Adam de Hegedüs. Staples Press Limited, London, 1947. Ez a regény első két fejezetét egybeolvasztja, az utolsó fejezetet pedig a fordító egyszerűen elhagyta.

¹² Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985 (kül. 9–12.) – vö. László Krasznahorkai: *Satantango*. Translated by George Szirtes. New Directions, New York, 2012 (kül. 3–8.). Az elhagyások, hibák ideiglenes listája tulajdonomban; kiadatlan.

százalékkal csökkenti az eredeti terjedelmét, de a kisebb-nagyobb hibákat sem lehetne teljes méretű összevetés nélkül felmérni. De vajon hogyan értékeljük ezeket a – nevezzük ezeket továbbra is óvatosan így – különbségeket?

Ehhez szerintem fogódzókat Hewson műve alapján lehetne majd keresni. Összevetési alapul azonban ideálisan egy-egy mű több fordítására lenne szükség, míg legalábbis magyar > angol irányban kevés mű áll rendelkezésünkre egynél több angol nyelvű változatban. Ha eltekintünk egy-két ritka, összevetésre kevésbé alkalmas kettős fordítástól, valamint Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* c. művének különös esetétől (ennek az átütő sikert aratott angol változata ugyanis a németből készült)¹³, ez a helyzet tulajdonképpen csak az idén, 2016-ban változott meg: tavasszal Szerb Antal *Utas és holdvilág* c. regényének¹⁴ egyszerre két újabb fordítása látott napvilágot,¹⁵ a mű tehát immár három angol változatban olvasható.¹⁶ Ezeket csak a legutóbbi időkben kezdhettem el tanulmányozni, így ezúttal Hewson megközelítésének csak egy igen apró szeletének bemutatásával zárnam mondanivalómat. Vegyünk szemügyre egy rövid bekezdést a regény elejéről, valamint nézzük meg a három fordító megoldását:

Hosszúra nyúlt vándorévei alatt mindenfelé megfordult, Angliában és Franciaországban éveket töltött, de Olaszországot mindig elkerülte, úgy érezte, még nincs itt az ideje, még nem készült fel rá. Olaszországot is a felnőtt dolgok közé tette el, mint az ivadékok nemzését, titokban félt is tőle, félt, mint az erős napsütéstől, a virágok szagától és a nagyon szép nőktől.

Rix: During his protracted years of wandering he had travelled in many lands, and spent long periods in France and England. But Italy he had always avoided, feeling the time had not yet come, that he was not yet ready for it. Italy he associated with grown-up matters, such as the fathering of children, and he secretly feared it with the same instinctive fear he had of strong sunlight, **the scent of flowers**, and extremely beautiful women. (9. o.)

Hargitai: His far-reaching travels had taken him everywhere. He'd spent years in France and England, but always avoided Italy, feeling the timing was never quite right, that he wasn't prepared for it just yet. His Italy was for adults only, the province of passionate men eager to breed *bambini*, and he secretly feared it just as he feared intense sunlight, **the cloying scent of flowers**, and women who were breathtakingly beautiful. (3. o.)

Czipott: He had covered the map in the course of his long-extended years of wandering. He'd spent years in England and France, but he had always avoided Italy, sensing that the time was not yet ripe: he wasn't prepared for it. He assigned Italy, along with siring offspring, to the category of grown-up matters, and in secret he even feared it: he feared it the way he shied away from strong sunlight, **the scent of flowers** and extremely pretty women. (5. o.)

Maradjunk a kiemelt, legegyszerűbb, *a virágok szaga* kifejezésnél! Ezt két fordító simán a *the smell of flowers* kifejezéssel adja vissza, a második azonban *the cloying smell of flowers*, azaz kb. *a virágok émelyítő*, esetleg *bódító szagáról* ír. Ha úgy véljük, hogy *minden* virág szaga émelyítő, akkor ezt a tényt ez a fordítás explicitebbé teszi (*explicitation*, explicitáció, kifejtés). Ha azonban nem *minden* virág szaga émelyítő – talán ez valószínűbb –, akkor pedig

¹³ Ld. mind a német, mind az angol fordítás sikerét a fordítások nyelvezetében kereső dolgozatom: Sherwood 2011.

¹⁴ mek.oszk.hu/01000/01080/01080.pdf (A könyv először 1937-ben jelent meg.)

¹⁵ A Len Rix-féle fordítás adatait ld. a 8. jegyzetben. – Antal Szerb: *Traveler and the Moonlight* (sic), tr. Peter Hargitai. iUniverse, Bloomington, IN, 2016, illetve: Antal Szerb: *Journey by Moonlight*, tr. Peter V. Czipott. Alma Classics, London, 2016. (Nota bene: ezt a címet ez a fordító hallgatólagosan Len Rixétől vette át.)

¹⁶ Pontosabban: Peter Hargitai / Hargitai Péter már 1994-ben jelentkezett az *Utas és holdvilág* időrendben elsőnek számító angol (azaz: amerikai) nyelvű változatával, *The Traveler* címen, de a 2016-ban közzétett fordításában – annak bevezetője szerint – szinte minden mondatot átdolgozott. Tehát ennek a regénynek tulajdonképpen négy angol változata létezik.

hozzáadásról van szó (*addition*; a különbségre vö. Hewson 2011, 81), s ebben az esetben a fordítás azt állítja, hogy *csak az émeleyítő szagú virágok szagától fél Mihály*. Ez az értelmezés azonban egyrészt aligha helytálló, másrészt a *cloying*, valamint magyar megfelelője igen gyakran kollokál a *smell*, *scent*, tehát *szag*, *illat* szavakkal, olyannyira (a Google nyers angol adatai: *cloying smell*: 340k, *cloying scent*: 14k; egyéb főnévvel kb. ezer vagy ennél kevesebb találat), hogy itt már-már túl gyakori szókapcsolatot, sőt – és mondjuk ki: Szerbre aligha jellemző – közhelyet sejtethetünk. Azonban nem egy, hanem több száz efféle összevetésre lenne szükség: pl. ezt a kérdéskört akár az ugyanebben a bekezdésben található, az „ivadékok nemzésé”-t célzó, színesebb megoldások vizsgálatával is folytathatnánk. De számtalan másféle összevetés is nélkülözhetetlen. És – itt jóval leegyszerűsítve Hewson megközelítését – csak mindeme sokféle, sokkal bonyolultabb összevetések után alakíthatnánk ki megfontolt és kiegyensúlyozott hipotéziseket egy adott fordításról, melyek alapján annak természetéről és – esetleg, e folyamat végkifejleteként – minőségéről is megnyugtató véleményt alkothatnánk.

Irodalom

- Hewson, Lance 2011. An Approach to Translation Criticism. *Emma and Madame Bovary* in translation. John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Sherwood, Peter 1998. Crater into well: sex and violence in Kosztolányi's *Édes Anna* and its English translation. In: *Translation Review* (University of Texas at Dallas), 55: 34–38.
- Sherwood, Peter 2009. The Translator's Plight: Zsigmond Móricz (translated by Bernard Adams) *Relations* (Budapest, 1997, 2007). In: *Hungarian Quarterly*, Vol. 50. (Spring 2009) 141–145.
- Sherwood, Peter 2011. The German and English versions of Sándor Márai's *A gyertyák csonkig égnek* (*Die Glut and Embers*). In: Steven Tötösy de Zepetnek – Louise O. Vasvári (eds.): *Comparative Hungarian Cultural Studies*. Purdue University Press, West Lafayette IN. 113–122.
- Sherwood, Peter 2012. Translation criticism: linguistic notes towards a prolegomena with special reference to Hungarian literature in English. *Hungarológiai Évkönyv* 13: 153–160.

Sherwood, Peter

Hungarian Literature in English: An Approach to Translation Criticism

This paper elaborates on an earlier, English-language attempt (Sherwood 2012), to draw attention to the possible application of a milestone work on techniques of translation criticism (Hewson 2011) to the translation of Hungarian literature into English (and possibly also vice versa). The first part of the paper collects some of the materials Hewson calls "preliminary data" (Hewson 2011, 24–26), i.e. aspects of a translated work that need to be explored before criticism proper can begin, illustrating these with chapter and verse from those English translations of Hungarian literature of which the author has had direct experience in his many years of teaching, and translating from, Hungarian, as well as editing Hungarian > English and English > Hungarian dictionaries. The paper concludes with a necessarily superficial comparison of three different translators' versions of a very brief passage from Antal Szerb's novel *Útas és holdvilág* (1937) – the first time it has been possible to make such a comparison, since only in 2016 did three versions of the same Hungarian novel become available in English translation.